

Анотація

Жеронкін А. В. Генеалогія ксенофобії: апотропеїчна магія та символізація заздрощів і ненависті. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія (Галузь знань 03 Гуманітарні науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2025.

Подієвість метамодерну створює суб'єкта, який немовби завмирає в моменті трансгресії від постмодерної апатичної іронії до “Нової щирості”, та акцентує увагу на проблемі визначення Іншого/Чужого/Ворожого, на якого ця Щирість і буде спрямована. Об'єктно-орієнтована онтологія та спекулятивний реалізм концептуалізують нових Інших – “Інших-ніж-люди”, і у такий спосіб роблять цю проблематику ще більш гострою. Але проблема ксенофобії, як страху перед Чужим, все ще залишається актуальною та не знаходить вирішення. Навіть більше, вона не знаходить більш-менш детальну та продуману стратегію цього вирішення. Поточна дисертація присвячена спробі підійти до проблеми ксенофобії обхідним шляхом: через дослідження сутності “апотропеїв”, які є артефактом найдавніших ксенофобних практик – практик самозахисту від усього Чужого. Саме дослідження матеріальної культури та тих практик, в які ці артефакти були залучені, здатно висвітлити шари емоцій, несвідомих фантазій та унікального феноменологічного досвіду, які приховуються за ксенофобними діями та ідеологіями.

Об'єктом дослідження є сутність ксенофобії та форм її переживання суб'єктом, а **предметом дослідження** – практика використання апотропеїв у її функціональному зв'язку з психологічним опрацюванням ксенофобних емоцій: ненависті, заздрощів, страху. **Мета** поточного дослідження –

визначити джерела ксенофобних афектів, ксенофобних ідеологій і ксенофобної поведінки в структурі “ментального світу” людини та структурах соціокультурного простору.

Заради досягнення визначеної мети дисертаційного дослідження було виокремлено наступні **завдання** дисертаційного дослідження:

1. Визначити методологічний інструментарій структуралізму та історії емоцій, що здатний допомогти в генеалогічному дослідженні ксенофобії.
2. Проаналізувати наявні дослідження з філософсько-антропологічним осмисленням явищ ксенофобії та апотропеїчної магії, а також з аналітикою зв'язку між ними.
3. Здійснити “деструкцію” поняття “апотропеїчна магія” від його сучасного, метамодерного використання до епохи Античності.
4. Провести феноменологічне дослідження первісних практик використання апотропеїв у порівнянні з іншими “захисними практиками”.
5. Визначити основні історичні віхи існування практик апотропеїчної магії та їх характеристики.
6. Створити класифікації апотропеїв за критеріями матерії, форми, джерела сакральної сили та призначення.
7. Дослідити явище “пристріту” та апотропеїв, які проти нього використовувались, з позицій “теорії об’єктних відносин” (М. Кляйн, В. Р. Біон та інші).
8. Концептуалізувати поняття “седативної функції матеріальної культури”, як одного з джерел сакральності артефактів.
9. Переглянути феноменологічне бачення зв'язку між Я та “Іншим”, як зв'язку “Ego” та “Alter-Ego”, через призму психоаналітичної концепції стадій психосексуального розвитку (З. Фройд, М. Кляйн та інші).
10. Визначити об’єкт інтенційного спрямування ксенофобних переживань серед Тріади “Інший/Чужий/Ворожий”.

11.Класифікувати типи ксенофобії на основі проведеного дослідження відносин “Я-Інший”, що відобразили себе у апотропеїчних практиках.

12.Надати характеристику ксенофобії метамодерну в зв’язку з явищами мультикультуралізму, “Нової Щирості” та “події-трагедії” війни.

Теоретико-методологічна стратегія була підпорядкована меті дослідження й базувалась на “генеалогічному підході” в його редакції, що була запропонована М. Фуко. Генеалогічні пошуки дотично поєднують методологічні інструментарії історії емоцій, постструктуралізму, психоаналізу та феноменології, щоб комплексно опрацювати явище ксенофобії на всіх рівнях: антропологічному, соціальному та онтологічному. Окрім цього були також використані наступні методи: порівняльно-історичний метод (для відстеження трансформацій практик апотропеїчної магії та ксенофобного дискурсу, який проявляв себе в цих практиках), номотетичний метод для визначення сутнісних та незмінних рис практик апотропеїчної магії, метод структурного аналізу для створення класифікації апотропеїв та визначення джерел ксенофобних емоцій та ксенофобних ідеологій, функціональний аналіз для визначення тих функцій, які апотропеї відіграють для психіки людей та їх повсякденних практик.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що це дослідження є першою в українській філософській думці спробою реконструювати “історію ксенофобії” та віднайти її антропологічну, соціальну і онтологічну сутність, звертаючись до аналітики пам’яток матеріальної культури та практик їх використання.

Уперше:

- визначено, що ксенофобія є психічною установкою, яка формується ще з поширеного серед дітей “страху перед незнайомцями”, а джерело цього страху знаходиться в першому році життя, в базовому переживанні параноїдно-шизоїдної позиції та власних деструктивних оральних імпульсів;

- описані чотири типи ксенофобії: психотична ксенофобія (ксенофобія найбільш фундаментального рівня, коли психіка людини не здатна безпечно інтегрувати нічого Чужого та незвичайного), ксенофобія ототожнення (ксенофобія, яка базується на емоціях, що переносяться на маловідомий об'єкт з внутрішніх об'єктів по принципам феноменологічної чи структурної схожості), напівсвідома ксенофобія (ксенофобія, яка виникає через ідеологічне доктринування, здатне впливати і на свідомість, і на несвідомий шар людської психіки), ксенофобія уникнення (тип ксенофобії, коли людина здатна сприймати Чужого в міжособистісному контакті, але не хоче допускати змін свого життєвого світу “вторгненням” цього Чужого, задля чого і реалізує “профілактичні” дії для захисту від чужинців на соціальному, політичному, комунікаційному рівнях);
- концептуалізовано поняття “первинна структура об'єктності” та висунута гіпотеза про її трансфер на Іншого, як про базовий механізм встановлення ментального зв'язку, з якого починається будь-яка взаємодія суб'єкта з Іншим;
- аргументована необхідність розділення ксенофобії на три рівні втілення: ідеологічний, емоційний та онтологічний;
- доведена дотичність апотропеїчної магії до ксенофобних практик;
- продемонстровано, що в “деструкційному” постмодерному дискурсі про апотропей йде мова вже не стільки як про річ, а скоріше як про функцію – говорять про “апотропеїчну функцію” чогось, а не про саму цю річ, як про унікальну категорію речей;
- визначено, що “спекулятивно-функціональний” дискурс метамодерну намагається повернутися від функції до самих речей, що є окремим проявом спроби трансгресії до Нової щирості;
- концептуалізована сутнісна відокремленість “профілактичного дискурсу” від “медичного” та продемонстровано, що з первісних часів ксенофобія та й апотропеїчна магія слугували саме першому дискурсу,

потім перейшли до другого, і лише модерн відніс ці практики до категорії “дискурсу езотеричного”.

- визначено ключові хронологічні етапи існування та трансформацій практик апотропеїчної магії: кочовий-доосьовий, осілий-доосьовий, етап осьової інституціоналізації, етап (пост)осьового синкретизму, час езотеричних систем та етап модерної десакралізації;
- створені класифікації апотропеїв за чотирма критеріями матерія (апотропеї неживої природи, апотропей-елемент ландшафту, апотропеї живої природи, емблематичні апотропеї, апотропей-дія), форма (апотропей-прикраса, апотропей-пра́вда, апотропей-декорація, лінгвістичні, звукові та ароматичні апотропеї), джерело сили (апотропеї, які отримують сакральність та силу від: форми, природи, наряду від богів, від ритуальних дій, від дару, від виробника чи самого процесу виробництва) та призначення (універсальні та спеціалізовані);
- концептуалізоване поняття “седативна функція матеріальної культури” та доведене існування цього зв’язку матеріальних артефактів та психіки людини;
- висунута гіпотеза про народження віри в пристрій зі здатності людини відчувати спроби Іншого “контейнерувати” власні переживання в нього, тобто зі здатності сприймати проективні ідентифікації Іншого;

Уточнено й поглиблено:

- історіографічний огляд тенденцій розвитку “історії емоцій” та її зв’язків з іншими філософськими та міждисциплінарними сферами досліджень;
- історіографічний огляд досліджень апотропеїчної магії та явища пристріту;
- взаємозв’язок екзистенційно-онтологічних категорій “Інший”, “Чужий” та “Ворожий”;
- здійснено дослідження в галузі феноменології речей: так, визначені сутнісні риси таких категорій речей, як річ-зброя (з внутрішнім

розділенням на зброю “дистанційну” та “зброю ближнього бою), річ-капкан (сутнісно пов’язана з практикою облаштування лімінальних просторів), річ-огорожа (є вираженням лімінальності на рівні чуттєвого сприйняття) і т.і.;

- вивчення проблеми “ресакралізації” метамодерну, неомагічного мислення на прикладі практик апотропеїчної магії;

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Результати поточного дослідження можуть бути використані в подальших дослідницьких студіях, та й на практиці. Робота може бути цікава та корисна філософам, які досліджують об’єктно-орієнтовану онтологію, структуралізм, феноменологію матеріальну культуру, методологію психоаналітичної герменевтики речей та мистецтва. Корисними результати дослідження будуть також на міждисциплінарному рівні: для досліджень соціокультурного спрямування, для поглибленого розуміння сутності ксенофобії та її специфічних форм, які вона приймає в умовах метамодерну. Концептуалізація “седативної функції матеріальної культури” на прикладі апотропеїв може бути використана на практиці психотерапевтами, які працюють з кейсами тривоги, страху, ненависті та заздрості. Також розрізнення рівнів ксенофобії та її типів – це той результат, який може вплинути на реальні практики боротьби з ксенофобією та зменшення конфліктності в мультикультурному суспільстві метамодерну.

Ключові слова: ксенофобія, структуралізм, апотропей, метамодерн, Інший, Чужий, Ворог, ненависть, заздрість, страх, мультикультуралізм, об’єктно-орієнтована онтологія, психоаналіз, теорія об’єктних відносин.